

ЧОТИРИ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

З давніх давен Ліфляндія поставляла імперії Романових для державної і військової служби високородних баронів, а для нащадків російських родин з голубою кров'ю – жіночу стать. Тут народжувались, господарювали, передавали з покоління в покоління нажиті важкою працею, умінням і терпінням земельні наділи, високопродуктивну худобу. І ще – незгасну любов до рідного краю, народних звичаїв, історії і мови. Це давало насагу до супротиву насильницькій колонізації рідного краю. Важка то була боротьба, чимало жертв довелося принести латишам на олтар свободи, національної гідності й незалежності.

Не дивно, що чимало з них, увірувавши в гасла більшовиків про справедливість і національну незалежність, рішуче стали під прапори Жовтневої революції 1917 року. Саме їм, латишам, було довірено охорону Кремля і першого Раднаркому на чолі з В.І.Леніним. Залізна дисципліна і витримка, високий бойовий дух і майстерність, мужність і відвага латиських вояків прославили їх в роки громадянської війни.

Вже пізніше прийшло розчарування в практичній політиці радянських владців. Одні повернулися на батьківщину, інші, залишившись в сталінській імперії, зазнали потім репресій і гонінь.

Ілюстрацією слугує Микола Петрович Пуполь. Народився 31 грудня 1896 року у Венденському повіті Ліфляндської губернії в родині фермера. Статки в сім'ї були не баронські. Батько вирішив, що трьом його дочкам досить і початкової освіти, а от єдиному сину слід щоб то не стало подолати цей рубіж: хай хоч він не буде все життя на фермі бикам хвосту крутити. І проявив неабияку силу волі й характеру.

У кримінальній справі М.П.Пуполя підшито написану ним автобіографію. З неї можна дізнатися, чому її автор – корінний латиш – мав російське ім'я та по-батькові. У шість років Миколку віддали до школи, котра знаходилася за 15 км від рідного хутора. Навчання велося латвійською мовою, бо вчителі бойкотували все російське¹. В 1907 році, коли закінчив дворічну приходську школу, постало питання: що робити далі? Батько вирішив віддати хлопця на навчання до Риги, в реальне училище. На ті часи ці учбові заклади давали досить ґрунтовні технічні знання і відкривали пряму дорогу для влаштування чи то на промислових підприємствах, чи на транспорті. Але трапилась халепка: до училища приймали лише 5 відсотків латишів. З першого заходу подолати цей бар'єр не вдалося². У ранньому віці Миколка дізнався про огидну суть національного приниження.

Батько не здавався. За порадою розумних людей вся сім'я Пуполів перейшла у православну віру. Природно, що піп дав кожному й православне ім'я. Батько став Петром, син – Миколою. Завдяки цьому "обхідному маневру" хлопця зарахували до першого класу реального училища.

Швидко промайнули роки навчання. По закінченні училища Миколу взяли на фабрику робітником. Почався відлік його трудового стажу³.

Прозябання на фабриці не влаштувало напористого юнака. Пішов на будівництво підручним штукатура, а там і штукатуром став. Знову – не те. Влаштувався в майстерні залізниці Рига-Орел, почав практикуватись у паровозній бригаді на Забайкальській залізниці. "В Іркутськ їздив помічником машиніста, а потім і сам почав водити товарні потяги", – згадує він ⁴. Треба зауважити, що машиністи-залізничники за своїм соціальним і матеріальним станом належали тоді до робітничої аристократії.

Можливо, це відіграло певну роль в бажанні Миколи Петровича стати на захист "единой и неделимой". У травні 1914 року пішов у царську армію добровольцем. З 2-им Сибірським полком невдовзі потрапив на фронт ⁵. Так розпочинався другий етап його життя, горталася нова сторінка його біографії. Вже з перших днів новобранець зарекомендував себе відважним, кмітливим і витривалим вояком. Він досить швидко опанував фронтіві університети і звернув на себе увагу вищого начальства добрим знанням німецької та російської мов, грамотністю, прогресуючою військовою майстерністю.

Як відомо, за будь-яких часів, у будь-якій війні постійно болючою залишалася проблема командних, офіцерських кадрів. Гостро давалася вона взнаки Росії. Довелося офіцерський корпус, що спокон віків комплектувався за рахунок дворянства, "розбавляти" талановитими "плебеями", а то й іногородцями. Так сталося й з Пуполем. Командування рекомендувало його на навчання у школу прапорщиків, що знаходилося під Тифлісом ⁶. Та вийшла осічка. Котромусь із занадто пильних кадровиків видалося небезпечним знання Миколою аж двох мов. Його відкликали з школи прапорщиків і знову рядовим направили "сборвати фронтіву баланду" у 7-ому Баутському батальйоні під Ригою. Так молодий Микола одержав другого ляпаса від шовіністів.

Проте, він тоді ще не до кінця збагнув причини принизливого становища іногородців у царській Росії. Навіть зустрічаючись під Ригою з членами РСДРП, він так і не зрозумів до кінця дійсних намірів і вчення більшовиків. Не прийшов ще час.

В міру того, як війна переходила у зтяжні окопні бої, як росли втрати офіцерського складу, знову згадують про Пуполя. У 1915 році його вдруге направляють до школи прапорщиків, яку він успішно закінчив у травні 1916 року. 18-літнього офіцера відправляють у 157-й імператорський полк на Румунському фронті і дають під командування роту ⁷. Краще всього його військові таланти характеризують перші дві високі відзнаки – румунський "Залізний хрест" та російський Георгієвський хрест 3-го ступеню ⁸, які він одержав за якихось півроку.

Мабуть, ніщо так не динамізує світоглядність людини, як війна. До того ж зтяжна і невдала. М.П.Пуполь, незважаючи на офіцерство, дедалі глибше усвідомлює згубність політики і царату, його нездатність корінним чином зламати соціальну й національну політику. І він переходить у революційний табір. Це засвідчує вступ 7 листопада 1917 року до лав

більшовицької партії⁹.

"Військова кісточка" далася взнаки. Десь у 19-літньому віці колишній прапорщик вже командував полком. І добре справлявся зі своїми обов'язками. Полк воював з білочехами і з'єднаннями Колчака. Потім – бої на Західному фронті. Тут не поталанило. Надто важке поранення надовго вивело молодого командира на межу між життям і смертю¹⁰. Принаймні, лікарі були настроєні скептично. Та молодий організм мало не самотужки справився з недугою. Рани почали загоюватися. Молодий командир рвався на фронт, до бойових побратимів. Лікарі категорично супротивилися. "Білий квиток" інваліда аж ніяк не влаштував М.П.Пуполя.

Потяг до неба справедливості підказав йому, де з найбільшою віддачею використати знання, досвід і здібності. З 1920 року бойовий командир Червоної Армії стає чекістом¹¹. Після нетривалої рутинної роботи в апараті стає начальником прикордонного загону. І де тільки не довелося бувати, воювати, захищати кордони. На Україні, в Росії, Середній Азії, в інших регіонах¹². Аж допоки в бою з фінським десантом дістав контузію та нове важке поранення. Знову тривале лікування. Знову двобій з Безносою. І – перемога, повернення до життя.

Навряд чи варто перераховувати усі місця, де він побував, посади, які обіймав. Помотався по широкому світу, аж поки не закорився на Україні¹³. Його прізвище вписали до Книги героїв прикордонної охорони, йому присвоїли звання Почесного чекіста, а рішенням колегії НКВС УРСР нагородили Почесною грамотою. У нього був іменний наган – "За хоробрість", іменний годинник – "За відданість революції", навіть іменний маузер – на ті часи досить грізна зброя для ближнього бою¹⁴.

Здавалося б, перед помічником начальника оперативного відділу прикордонних військ України стелилася рівна дорога. До своїх обов'язків Микола Петрович ставився вельми сумлінно, у політичні інтриги не встрявав. І все ж у ніч з 20-го на 21-е лютого 1938 року йому довелося перегорнути останню, четверту сторінку недовгого життя. Його заарештували за звинуваченням "в антирадянській військово-фашистській змові"¹⁵.

Ніколи й ніхто не міг закинути докір Пуполю у дворушництві, зраді бойовому товариству, зневазі до народу, або ж у примітивному націоналізмові. Це зуміли "довести" слідчі НКВС, зокрема молодший лейтенант державної безпеки Вол-Гейхман. На полі битв цей кат особливою звитягою не відзначався. Зате в похмурих казематах Київської тюрми почував себе наче риба у воді. Жорстокість, безпринципність він проявив у повній мірі.

Спочатку потрібно було довести, що М.П.Пуполь належав до "Української військово-націоналістичної організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади шляхом збройного повстання і встановлення на Україні націоналістично-фашистського ладу". Та цього фальсифікаторам видалось замало. Вони не могли не знати про героїчне минуле, військовий

хист, широкий авторитет своєї жертви. Тому приписали Пуполю прямо-таки бонапартистські заміри. У разі контрреволюційного заколоту Микола Петрович мав, начебто, "командувати усіма прикордонними військами, розташованими на теренах України".

Видно, доказів явно бракувало. Вдались до обхідних ходів. Після катувань, виснажливих допитів в одному з протоколів 23 лютого 1938 р. з'явився запис, що під час служби у Пскові Пуполь близько зійшовся з земляком-латишем Матсоном, теж прикордонником, на основі "спільності національних настроїв". Звіряючи один одному свої утаємнічені думки, вони дійшли висновку, що "латишам в Росії не вжитися, що слід було б надавати всіляку підтримку своїй Вітчизні" ¹⁶.

Була ще зустріч з Матсоном 1931 року у Ташкенті, коли той обіймав посаду начальника прикордонних військ Середньої Азії. Тоді Микола Петрович дізнався, що латиші створили єдину націоналістичну організацію "Айсорги" (у перекладі "захисники") ¹⁷. Ці вояки добряче взялися за справу. Ідентичність поглядів позначилась і на службових стосунках. Коли Пуполя перевели служити до Іркутська, він мав "рекомендаційного листа від Матсона, який характеризував мене як чесного, хорошого хлопця" ¹⁸.

Гаразд, Пуполь – латиський націоналіст. А яким чином став українським, та й ще буржуазним? Що він накоїв на Україні, яку підригну роботу вів в управлінні прикордонних військ округу? На першу частину запитання відповіді не знаходимо. Відсутні будь-які факти, свідчення. А ось на другій варто спинитись докладніше. У протоколі допиту записано таке зізнання:

– Моя підригна робота зводилася того, щоб директиви, що надходили управління у війська, не мобілізували низові кадри на всемірне зміцнення дисципліни, а її послаблення, недбале намотування обмоток, спання під час варти і тому подібне ¹⁹.

Читаєш цей витвір слідчого і не знаєш: сміятися чи плакати. Здається, навіть коню зрозуміло, що будь-які директиви готуються, візуються, уточнюються чималим числом працівників. Як міг гурт людей не помічати подібних нісенітниць відносно дозволу засинати на чатах? Яким чином недбало припасовані обмотки могли позначитись на боєздатності прикордонних частин?

Майстри фальсифікацій не заглиблювались у такі "дрібниці". Вони задалегідь знали: будь-яка дурість пройде. Слідчий Вол-Гейхман добився, що заарештований засвідчив не лише цю, а й багато іншої брехні. Микола Петрович, хоробрий вояка, який не кланявся кулям на Румунському фронті, не знав страху у боях з біляками, який був грозою бандитів і контрабандистів, який двічі поборов смерть, на цей раз змушений був капітулювати. Катування, знущання, різке погіршення стану здоров'я призвели до того, що він підписав усе, що йому підсунули. Але остаточно кати його не зламали.

27 вересня 1938 р. у м. Києві відбулося закрите виїзне засідання Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням дивізійного юриста Орлова, членів – бригадного юриста Галенкова та військового юриста 1-го рангу Кліміна. Суд був скорим і несправедним. Позбавити М.П.Пуполя військового звання "полковника", конфіскувати його майно, а самого – розстріляти ²⁰. Микола Петрович ще раз показав свою мужність і силу волі: від попередніх показань відмовився, оскільки вони були вирвані ціною нелюдських катувань, винним себе не визнав ²¹. Так мужньо зустрів він свою смерть.

Проїшли десятиріччя, найкривавіша в історії людства війна, поки верхівка країни зрозуміла, яких тяжких втрат, якої непоправної шкоди справі соціалізму завдали у 30-х роках Сталін і його поплічники. Реабілітовано десятки тисяч чесних людей. 21 січня 1961 року Військова колегія Верховного Суду СРСР винесла рішення про відміну вироку і припинення справи Миколи Петровича Пуполя за відсутністю складу злочину ²².

ПРИМІТКИ

¹ Державний архів Служби безпеки України. – Спр. 54881-ФП. – Арк. 68.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – Арк. 70.

¹⁵ Там само. – Арк. 1.

¹⁶ Там само. – Арк. 14.

¹⁷ Там само. – Арк. 17.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. – Арк. 15.

²¹ Там само. – Арк. 23.

²² Там само. – Арк. 24.

кандидат історичних наук
Станіслав СКОТНИКОВ